

Donáth Péter: Iskola és politika. Az állami német nemzetiségi tanítóképzés magyarországi történetéhez 1919-1944. Budapest 1966. 299 p.

A szerény cím nem mindennapos teljesítményt takar: Donáth Péter tulajdonképpen a budapesti német nemzetiségi tanítóképző történetét írta meg, valójában azonban ennél sokkal többet ad. A nemzetiségek egyenjogúsítása ügyében 1919 augusztusában kelt rendelet a nemzetiségi nyelvű közoktatás ígéretét tartalmazta. Valójában a békekötés után a megmaradt nemzetiségek igényeinek a kielégítése már nem látszott sürgősnek. Így az iskolaügy terén is az úgynevezett C típusú nemzetiségi iskolák valósultak meg, amelyekben az oktatás magyar nyelven folyt, az illető nemzetiség nyelvét csak tanították, mint egyik tantárgyat a sok közül. Akár mai, akár akkori szemmel nézve ez mindenképpen kevés. És ez csak az elemi oktatás volt, a középfokú oktatás szóba sem került.

Ez volt a helyzet a legnagyobb létszámú nemzetiség, a németek esetében is. A tanítóképzés teljesen megoldatlan, ezért német sürgetésre (és itt jön be máris a politika) 1937-ben egyéves tanfolyamot indítottak, és a birodalmi német igényeknek megfelelően 1939-ben létrehozták a budai magyar tanítóképző épületében a német nyelvű tanítóképzőt. Első (és utolsó) igazgatója, Lux Gyula már addig is érdemeket szerzett a tanítóképzésben, tankönyveket és szakfolyóirati cikkeket is írt.

A szerző ennek az iskolának a történetét kíséri figyelemmel 1944 tavaszáig, amikor a csonka iskolaév után az épületben német hadikórházat rendeztek be, s ezzel az iskola meg is szűnt. Szűkebb szakmai szempontból is felmerültek nehézségek, hiszen nem voltak tankönyvek, a német birodalmiakat a kultuskormányzat nem engedélyezte. Az elhelyezés is problematikusá vált, hiszen ahogy jöttek az újabb évfolyamok, egyre nehezebben fértek el a magyar tanítóképző épületében. Ráadásul az internátus is közös volt, a német tanulókat pedig mindenképpen ott kellett elhelyezni, tehát kiszorították a magyarokat, s ez súrlódásokhoz vezetett.

A tanítóképző évkönyvei alapján Donáth Péter részletes képet fest az iskola mindennapjairól, nehézségeiről. De végül mégsem ez az igazi témája, hanem a politika hatása, amelyet szintén nyomon kísér, persze inkább csak utalásszerűen. Már említettük: az iskola német sürgetésre jött létre. De a cél éppen az volt - Teleki Pál intenciói alapján -, hogy olyan német tanítókat képezzenek, akik a magyar haza iránti hűséget oltják majd bele tanítványaikba. Mindenképpen el akarták kerülni, hogy a tanulók a német nemzetiszocialista ideológia befolyása alá kerüljenek. Az iskola léte viszont éppen abban a korban vált fontossá, amikor a magyarországi németeket már a Volksbund szervezte. És természetesen igényt tartott az itteni növendékekre is. Minduntalan konfliktusok adódtak abból, hogy a tanulók viselhetik-e a Volksbund egyenruháját vagy jelvényeit legalább az iskolában. A magyar hatóságok ezt tiltották, aztán jött az újabb német nyomás, s kénytelenek voltak engedélyezni. Azt is el szerették volna kerülni, hogy a diákok a Deutsche Jugend rendezvényein részt vegyenek, de ebbe is bele kellett törődniük. Az igazgató még a Teleki által kezdeményezett táj- és népkutatásba is beszervezte növendékeit, tízen-tizenöt pályázatot adtak be, s országosan a harmadik helyre kerültek.

Az első SS-sorozás alkalmával többen kimaradtak az iskolából, és jelentkeztek a testületbe. Néhányan ugyan visszatértek, de a további sorozásoknál már nem lehetett megakadályozni távozásukat. Pedig Basch „népcsoportvezető” is igyekezett őket az iskolában tartani, mert szükségesnek látta az öntudatos német értelmiség megmaradását az országban. Távoli lehetőségként persze a magyar-német tárgyalásokon többször is szóba került az egész németiség kitelepítése Magyarországról, hogy elejét vegyék minden további súrlódásnak, de a háborús viszonyok miatt erre nem kerülhetett sor.

Az eredeti elképzelés, amely a hitleri Németország árnyékában nagyjából a „Hűséggel a hazáért”-mozgalom szellemében szerette volna nevelni a diákokat, nem bontakozhatott ki,

Teleki halála súlyos csapást mért az egész elképzelésre, amely végül is reménytelen kísérletnek bizonyult. A náci ideológiát távol akarták tartani, de a hatóságok olyan világnézetet erőltettek, amely harciasságával kevésbé különbözött a német elképzelésektől, csak éppen magyar keretben gondolkodott.

Donáth Péter - különösen a lábjegyzetekben, amelyek fantasztikusan részletesek- sok mindent elmond a korszak hazai közgondolkodásáról, a németellenesség erőltetéséről, amely azonban nehezen ment a háború viszonyai közepette. A kép gazdagon adatolt: nemcsak a meglévő írásos forrásokat használta fel a szerző (ezek amúgy is korlátozottan álltak rendelkezésére, mert az iskola irattára az ostrom során elpusztult, így elsősorban a Fővárosi Levéltár anyagára támaszkodhatott), hanem kihasználta az *oral history* lehetőségeit is: megszólaltatott még élő egykori növendékeket, vagy rokonaik közléséből merített. Utánajárt a Németországba került diákoknak, akik a háború után több ízben összejöttek visszaemlékező találkozókra. A szerző ezeknek az írásos nyomait is felkutatta.

A könyv végén három rövid melléklet egészíti ki a képet: az egyik az iskola történetét ismerteti, a másik kettő pedig képet nyújt az itteni táj- és népkutató munka eredményeiről, és a benyújtott pályázatok egy részét tartalmilag is ismerteti.

Donáth Péter több ízben hangsúlyozza, hogy ő csak az események krónikása, az értékítéletet az olvasóra bízta. Valójában mégis azt sugallja, hogy a hivatalos állásponttal rokonszenvezik, bár természetesen vannak fenntartásai azzal kapcsolatban. Fél évszázad múltán visszatekintve persze, az azóta szemünk láttára zajló események ismeretében, meg lehet kérdezni: reális volt-e ez az ungardeutsch álláspont és az ennek meggyökereztetésére irányuló kísérlet. Vajon fogékonyak lehettek-e erre a politikára azok a német parasztfiatalok, akik ebben a korban éltek? Mert hiszen zömmel parasztfiatalok voltak, maga az iskola is büszke volt erre a paraszti származásra. Lux Gyula a falu iránti szeretetre igyekezett nevelni diákjait. De az adott pillanatban, a világháború kellős közepén, különösen a nagy német győzelmek idején, mit tehetett egy német fiatal? Nyilván elkápráztatta a német nagyság, és nyilván részt akart venni a harcban: De ha a nemzethez való tartozás az alapvető, ahogyan ezt ebben a korban mindenki hirdette, akkor egy németnek nem a németek közt van a helye? A magyar nemzethez és az államhoz való hűség az iskola fő követelménye volt. De lehetett-e valaki egyszerre hű a magyar nemzethez meg a némethez is? Sztálingrád után persze a német lelkesedés is csökkent, csakhogy ennek az állásfoglalásnak már nem volt kifutása a rohanó események sodrában.

Izgalmas könyv Donáth Péteré, gondolatébresztő, olykor vitára sarkalló. Hűvös tárgyilagosságát mindvégig megtartja, és valóban állásfoglalásra készíti az olvasót. Lehet ennél többet mondani dicséretként egy könyvről?

Niederhauser Emil

Zielbauer György (szerk.): A magyarországi németek elhurcolása és elűzése, hálogatott személyények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948. Budapest, Országos Német Önkormányzat 1996. 172 p.

Közép- és Délkelet-Európában a nemzeti-etnikai és az állami-területi status quo a második világháború után sem került még viszonylagos szinkronba sem egymással - a győztes nagyhatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Szovjetunió) érdekei vagy ellenérdekeltsége miatt. A győztes hatalmak a kollektív felelősség elvét hangoztatva és annak gyakorlatát érvényesítve kitelepítésekkel, lakosságcserékkel, deportálásokkal kívánták a nemzeti és az állami status quót „összhangba hozni”. Ebbe a „sorba” tartozott többek között a német nemzetiségű lakosság intézményes kitelepítése a győztes Csehszlovákia és Lengyelország, valamint a vesztes Magyarország területéről.

Bár Potsdamban a német nemzetiségű magyar állampolgárok kitelepítésének a végrehajtását - de jure - a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízták; mégis a legyőzött Magyarország a hazai németekkel szemben - de facto - skizofrén módon a „kvázi- győztes” helyzetébe került. A kitelepítés tényével, a kollektív büntetés következményeivel ugyanis a korabeli közéleti tényezőknél is szembesülniük kellett (legalábbis a fegyverszüneti státusból eredő, rendkívül korlátozott szuverenitás mértékének megfelelően).

E szembesülés egyik fóruma a sajtó volt. A sajtó, amely lényegében kettős funkcióval bírt. Egyrészt valamiképpen tükrözte a hazai németek helyzetét, másrészt megfogalmazta a nyilvánosság számára a politikai élet és a közélet szereplőinek a kitelepítéssel kapcsolatos véleményét. Ennélfogva a Zielbauer György által összeállított és szerkesztett *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948* című kiadvány a hazai sajtótörténet és sajtópolitika sajtós szeleteként is értelmezhető; s mint ilyen, a kitelepítés történetét illetően hiányt pótló publikáció.

Szakmai és módszertani szempontból egyaránt korrekt szerkesztési megoldás, hogy a szemelvénygyűjtemény elején - Kerner Lőrinc elnöki előszavát és Zielbauer György bevezetőjét követően - Korom Mihálynak a magyarországi németek kitelepítéséről szóló, összefoglaló tanulmánya található; a kötet végén közölt Függelék pedig a kitelepítéssel kapcsolatos főbb jogszabályokat, illetve dokumentumokat tartalmazza. A kötet nívója elsősorban az, hogy kronológiai sorrendben összegyűjtve, egy helyen adja közre a központi és a vidéki újságoknak a hazai németekre vonatkozó fontosabb cikkeit, illetve azok részleteit. A kiadvány több mint egy tucat újságból (például *Dunántúli Népszava, Kis Újság, Magyar Nemzet, Népszava, Szabad Nép, Szabad Szó, Új Dunántúl, Viharsarok* stb.) merít több mint másfél száz cikket.

Ha végigtekintjük a cikkek címeit, elgondolkodtató kép rajzolódik ki előttünk. Némelyik cím felszólító vagy óhajtó módja a radikális „megoldás”, igényéről árulkodik. A kérdéseket tartalmazó címeket töprengés és kételkedés, esetenként bizonytalanság hatja át. Egyes címek sommás általánosításai és leegyszerűsítései vagy véletlennek nem tekinthető csúsztatásai pedig eleve egyfajta bűnbakkereső, negatívan minősítő álláspontot fejeznek ki.

A cikkek némelyike a kitelepítést szükségesnek tekintette a közbiztonság megteremtéséhez, a földosztás realizálásához és a demokrácia erősödéséhez (*Magyar Nemzet*, 1945. június 2.; *Szabad Nép*, 1945. május 3.; *Szabad Nép*, 1945. január 24.). Az is leegyszerűsítés és csúsztatás volt, hogy a kitelepítés megakadását számos baj egyedüli okának minősítették. A csúsztatásokat még inkább felnagyították a létszámadatokra történő hivatkozások. Ugyanis az 1941. évi népszámlálásnak a korabeli (magnagyobbodott) Magyarországra vonatkozó nemzetiségi mutatóit mérvadónak tüntették fel a háború utáni állam területére is - ami tényszerűségében alapvetően irreális volt (*Kis Újság*, 1945. április 18.; *Szabad Nép*, 1946. február 7.). A leegyszerűsítés további, tipikusnak tekinthető példája az is, hogy az újságok kevés kivételtől eltekintve - a magyarországi németeket „a svábok” kifejezéssel illették.

Sajátos módon a pozitív kicsengésű címek jobbára az éppen „rendben zajló”, kitelepítésekkel kapcsolatban jelentek meg; nem kevés eufemizmust hordozva magukban. A címek sorában szinte csak szigeteket képeztek azok, amelyek a hazai németek több mint ellentmondásos helyzetének és a kitelepítés körüli anomáliáknak is hangot adtak, mértéktartó módon. Tényszerűségről és mértéktartásról tanúskodnak azok a cikkek, amelyek a hazai németek munkakultúráját és munkabírását méltatták. Az elismerő szavak azonban nem önmagukban, hanem a telepések vonatkozásában jutottak kifejezésre: „ez a szorgalom legyen mintaképe minden telepésnek, bárhonnán jött is” (*Dunántúli Népszava*, 1945. szeptember 16.).

A kötet sajtószemelvényei a kitelepítés folyamatához igazodva tulajdonképpen három szakaszra tagolódnak: 1944-1945, 1946 és 1947-1948. Ha a különböző periódusokban az

egy-újságok gyakoriságát nézzük, akkor első megközelítésre egyfajta aránytalanságot tapasztalhatunk. Az első szakaszban a *Szabad Nép*; a másodikban a *Magyar Nemzet*; a harmadikban viszont az *Új Dunántúl* közölte a legtöbb cikket, illetve a válogatásban ezek a súlypontok rajzolódnak ki. A látszólagos aránytalanság azonban korántsem szerkesztői szubjektívizmust takar: 1945-ben ugyanis a *Szabad Nép* forszírozta legtöbbször a kitelepítést, bár taktikai okokból nem a kommunista párt lépett először ezzel a nyilvánosság elé. 1946-ban - amikor a kitelepítés a legnagyobb méreteket öltötte - a *Szabad Nép* már jobbra hallgatott. A legtöbbször megszólaló *Magyar Nemzet* a kitelepítés tényszerű bemutatásának szentelt teret. 1947-1948-ban pedig az *Új Dunántúl* volt az a lap, amely a leggyakrabban megszólalt, követelve a kitelepítés maradéktalan befejezését.

Tény, hogy a koalíció pártjainak 1945. május 14-i értekezlete egyhangúlag elfogadta azt az elvet, miszerint: „Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasiszták kérdése van”; vagyis elutasította a kollektív felelősség elvét és gyakorlatát. Az is tény azonban, hogy a koalícióban kevés olyan párt akadt, amely ezt a szemléletes gondolkodásmódot (a sajtóban is) konzekvensen képviselte volna.

Közismert a Nemzeti Parasztpárt radikalizmusa a kitelepítéssel kapcsolatban, amely a *Szabad Szó* 1945. április 10-i számában kapott nyilvánosságot. Az is ismeretes, hogy a Független Kisgazdapárt kezdetben nem zárkózott el a kitelepítés elől. Új adaléknak tekinthető viszont, hogy a *Kis Újság* 1945. április 18.-i beszámolója szerint Nagy Ferenc már 1944. november 28. után, egy pécsi kisgazda-nagygyűlésen - a Nemzeti Parasztpártot mintegy „megelőzve” - „a hazai svábság kitelepítése mellett foglalt állást”. Ugyanekkor azonban a *Kis Újságban* felmerül a kitelepítés egyéni elbírálásának igénye is.

A Magyar Kommunista Párt álláspontja 1945 tavaszán (*Szabad Nép*, 1945. április 18.) bizonyos tekintetben a Nemzeti Parasztpárt radikalizmusát is meghaladta. A kommunista párt, mintegy a Parasztpárthoz „csatlakozva, - („A Nemzeti Parasztpárt a magyar nép szívéből beszélt”) - az egész magyar nép nevében követelte a kollektív kitelepítést, a múlt, a jelen és a jövő vonatkozásában egyaránt. A *Szabad Nép* 1945. november 22-én a „Ki a svábokkal!”, jelszót közölte; 1947. július 20-án pedig azt hangsúlyozta, miszerint „a magyar demokrácia nemzeti és szociális kötelessége a svábok kitelepítése,„

A kommunista párt, csakúgy, mint a Nemzeti Parasztpárt, a kollektív felelősség elvét és gyakorlatát fogalmazta meg a sajtóban. De amíg a *Szabad Szó* cikkei jobbra névvel (például Kovács Imre) jelentek meg, addig a *Szabad Népb*en publikált írások inkább anonimek (szerkesztőségi vagy vezércikkek) voltak. Mindez arra enged következtetni, hogy nem egyéni véleményt; hanem pártállásfoglalást fejeztek ki.

A Szociáldemokrata Párt a sajtóban (is) elutasította a kollektív felelősség elvét: „egyéniileg kell megvizsgálni minden egyes ember magatartását; a bűnösök szigorúan bíráltassanak el, de senki ne szenvedjen csupán azért, mert valamely nemzetiséghez tartozik, vagy egy kisebbség nyelvén beszél, (Népszava, 1945. június 23.). Történelmi léptékkal mérve a Szociáldemokrata Párt méltányos magatartást tanúsított. A párt az akkori politikai palettán a legrégebben (1890 óta) működő, demokratikus párt volt, melynek soraiban hagyományosan jelen voltak a hazai németiség képviselői is. A kitelepítéssel kapcsolatban a Szociáldemokrata Párt felfogásához közel állott a Polgári Demokrata Párté. A koalíció legkisebb pártjának sajtójával (*Világ*) sajnálatos módon a szemelvénygyűjteményben nem találkozhatunk. Részleteket találunk viszont a kötetben a magyar püspöki kar 1945. november 17-én kelt pásztorleveléből, amelyet a magyarországi német nemzetiség érdekében és a személyes szabadság védelmében adtak ki. E dokumentumra történő hivatkozást a tények tisztelete messzemenően indokolja. (Az egész pásztorlevél közzétételével még teljesebbé válna a kép.)

Beszámoltak az újságok arról is, hogy a német nemzetiségű lakosság hogyan fogadta a kitelepítés hírének és tényét. A *Viharsarok* című lap 1946. április 27-én ezt írta: „Általában

megértő a hangulat, a távozók beletörődtek a sorsukba. A vagonokat felvirágozzák, feldíszítik piros-fehér-zöld színekkel és zöld gallyakkal. Mindössze egy kocsi falán buggyant krétavégre a keserűség: Itt születtem, itt nőttem fel, kidobtak egy batyúval. A vagon utasai maguk törlik le a felírást.”

A vagon oldaláról letörölhető volt a felirat, de a magyarországi német nemzetiségű lakosság kollektív kitelepítése XX. századi történelmünk kitörölhetetlen ténye maradt...

Föglein Gizella

Bat Ye'or: The Decline of Eastern Christianity under Islam From Jihad to Dhimmitude. Madison-Teaneck, Farleigh Dickson University Press 1996. 552 p.

Bat Ye'or egyiptomi születésű kutató 1959 óta brit állampolgár. Számos, az iszlámon belüli kisebbségekkel foglalkozó cikke mellett két jelentősebb műve (*A dhimmi: zsidók és keresztények iszlám kormányzás alatt, 1980* és a jelenleg ismertetésre kerülő *A keleti kereszténység hanyatlása az iszlám uralom alatt*) tette elismert szakértővé a témában.

Könyve első részében a szerző a dzsihád és a dhimmi-állapot (dhimmitude) kapcsolatáról ír, második részében pedig forrásokat közöl az egészen korai időktől a XX. századig, melyekkel nyomtatékot kíván adni koncepciójának. Ez a koncepció teszi nagyon érdekessé a könyvet, fontossá a leírtakat. Bat Ye'or szerint a dzsihád amelyet ő az iszlám szent háborújaként értelmez - természeténél fogva maga után vonja a dhimma kialakulását. A szerző szerint a dzsihád mint ideológia ma is létezik, ma is fenyegeti a keresztény világot. 1990 után, a „keleti ellenség” megszűnésével a Nyugat Délen vélte megtalálni a rá leselkedő veszélyt, s ekkor jelent meg ez a könyv, a fenyegetettség érzetét sugallva... Európa viszont mára „hivatalosan” túllépett a „déli ellenség”-képen, inkább partnert keres Délen.

Félreértés ne essék, a könyv nem politikai röpirat. Bat Ye'or célja az, hogy cáfolja azt a nézetet, miszerint az iszlám toleráns lenne a kisebbségeivel; a türelmes iszlám-kép - szerinte - hamis, és a muzulmánok között élő nem muzulmánoknak valójában két története van. Egyik az, amelyet ezek az emberek valóban átéltek: a megaláztatás; a jogfosztottság, a bizonytalanság és a veszély története. A másik pedig a történészeké, akik nem ezt írták le. Ő azért írta meg ezt a könyvet; hogy az igazság ismertté váljon.

A valódi történet leírását a preiszlám Közel-Kelet bemutatásával kezdi. Ezt a megosztott érdekeltségű területet éri a VII. században az arab támadás. A lakosság azt hitte, hogy ez is egy a sok razzia közül, melyet a nomád arabok részéről már elszenvedett. „Tévedtek - ez dzsihád volt” - írja Bat Ye'or.

A dzsihád történetét a szerző Mohamed medinai tartózkodásáig vezeti vissza. A prófétát ottani hívei nem tudták eltartani, ezért Alláhtól való jogot adott nekik, hogy harcoljanak az akkor még pogány Mekka ellen. A harc a mekkai karavánok kifosztását jelentette, a szerzett zsákmányt pedig elosztották maguk között. Ez a „pogányok ellen vívott szent háború” kapta a dzsihád nevet. A lelkesedést növelte, hogy a dzsihád által szerzett javak a muszlim közösséget illették.

A dzsihád ideológiája szerint a világ két részből áll. Egyik része a dár ul-iszlám, a muzulmánok által birtokolt és igazgatott terület („iszlám háza”), másik része a dár ul-harb, a nem muszlimok földje, amelyet háborúval kell meghódítani („a háború háza”). Ez a háború folyamatos, békével meg lehet ugyan szakítani, ám véget csak a dár ul-harb megszűnésével ér. A dzsihád minden muszlim számára kötelező, de alkalmazhatók békés eszközök is, mint például a propaganda. A dzsihád egyik fő következményeként tartja számon Bat Ye'or a dhimma kialakulását. Akik rendelkeznek az egy Isten kinyilatkoztatásával (a Könyvnepei) és

a muszlim hódítás révén a dár ul-iszlamba kerülnek, azok a muszlim közösség adófizetői lesznek, és a közösség védelme (dhimma) alá tartoznak Így válnak a zsidók, keresztények, zoroasztriánusok *dhimmivé*. Bat Ye'or hosszasan sorolja az arab hódítás borzalmait. Az ilyen leírásra önkéntelenül is úgy reagálunk, hogy ez nem az *arabok*, hanem általában a *háború* sajátja! Bat Ye'or is tisztában van ezzel, ezért megjegyzi: minden hadsereg hasonló módon viselkedik a háborúban, csak hogy a dzsihádban a rombolás rendszeressé vált, még hozzá ideológiai alapon. A török (oszmán) és az arab hódítás hasonlóságát két tényezőre vezeti vissza. Egyik az, hogy mindkét háborút a nomádok viselték, a másik pedig, hogy azonos ideológia nevében.

A dhimma-rendszer valójában a hódítások után, a X XI. században alakul ki. A rendszer lényegét a szerző példákkal világítja meg, s céljához híven konfrontációs jellegét hangsúlyozza. A dhimmák csak a *földhasználat* jogával rendelkeztek, a tulajdonjog a kalifáé, később a szultáné volt. Szállást, ellátmányt és kíséretet kellett biztosítaniuk a muzulmán hadsereg és az utazók számára. (Magyarországon megtanultuk, hogy a porció és a forspont nem muszlim sajátosság...) A szerző a dhimmik „általános” terhei mellett (amelyek a nadzsráni szerződésben és az Omár kalifa nevéhez kötött rendeletben vannak leírva) szól az ezen felüli megaláztatásokról is. Közülük csak egy: 1806-tól Jemenben a zsidóknak *szombat*on kellett tisztítaniuk a közlatrinákat, egészen 1949-50-ig, amikor tömegesen Izraelbe vándoroltak. A protekció ellenére, amelyeket szerződés és a rendelet biztosított számukra, folytak az erőszakos térítések, eladták őket rabszolgának, vagyonukat elkobozták.

A különféle vallású dhimmik egymással szemben is bizalmatlanok voltak A katolicizmus terjedésének megakadályozásában a más felekezethez keresztények együttműködtek a törökökkel. A Nyugat a kapitulációs rendszer létrehozásával a XVI. század óta védelmezi a kisebbségeket. Bat Ye'or vallási és nemzeti alapú, valamint a nagyhatalmi politika érdekeit szolgáló protelatori politikát különböztet meg.

Európa a humanizmus és a felvilágosodás révén megalkotta a jogegyenlőség, az elidegeníthetetlen emberi jogok fogalmát. Ennek hatására a dhimmik körében is megjelenik a jogegyenlőség követelése. Ha viszont a muszlim közösség elfogadja ezt az elvet, akkor az eddigi *megettűrés* (toleration) helyett a *jog* (rights) válik a dhimmi létének alapjává. A XIX. században újabb eszme támadta a dhimma rendszerét: a nacionalizmus. A vallási kötelek mellett, illetve helyébe a nyelvi-kulturális kötelek léptek. A dhimmik között megjelenik a nyelv művelés, a saját múlt keresésének igénye. Mozgalmaikat Nyugatról is támogatták A törökök kétféleképpen válaszoltak egyrészt 1855-ben eltörölték a dhimma rendszerét, másrészt például az örmények ellen dzsihádot vezettek. Bat Ye'or szerint ez azért nevezhető dzsihádnak, mert muzulmánok vívták nem muzulmánok ellen, zsákmányért. A szerző szerint a dhimma-rendszerből következett az örmények elleni népiirtás. Hitler is példának tekintette...

Az arab nyelvű keresztények számára a nacionalizmus lehetővé tette, hogy azonosuljanak hódítóikkal. A zsidók viszont nem tudtak azonosulni: Bat Ye'or a cionizmust tekinti a dhimmi zsidók nacionalizmusának. A dhimma megszűnésével nem ér véget Bat Ye'or könyve. A dzsihád ideológiája még ma is él. A dhimma egyik jellemzőjeként említett devshirme, a keresztény gyerekek muszlimmá tétele ma is létezik, ahogyan azt Bíró Gáspár Szudánból küldött 1993-as és 1994-es ENSZ Emberi Jogok bizottsági jelentéseiből ismerjük. A mai muszlim propaganda nyíltan hirdeti, hogyan kell meghódítani a gazdag Nyugatot: áttérés, házasság és mindenekelőtt immigráció révén. Bat Ye'or szerint ez a fenyegetés csak akkor szűnik meg, ha a muzulmánok „átgondolják” a dzsihádot, vagyis letesznek róla.

Bat Ye'or könyve forrásokban gazdag (a kötet második része csak forrásokból áll), új szemléletű írás. Új abban az értelemben, hogy szembe akar szállni azzal az uralkodó nézettel, amely az iszlámot toleránsnak tartja. Bat Ye'or könyvét viszont intolerancia hatja át. Az arab hódítás után nyolcszáz évvel az arabokat megszállóként aposztrofálja, akik idegenek a dhimmik földjén. Tudósok hosszas névsorára hivatkozva bizonygatja, hogy a muszlim

kultúra megteremtői tulajdonképpen dhimmi származású emberek. A kultúra, a mezőgazdaság, majd a XIX. században a modernizáció mind-mind a dhimmikhez kötődik, kiknek legjobbjai a muzulinánok miatt kénytelenek voltak Nyugatra vándorolni.

Végezetül úgy gondolom, hogy Bat Ye'or - kinek célja a dhimmik történetének megírása volt-könyvében nagyon érdekesen és alaposan leírta a dhimmik egyik történetét. Munkájával nagyban hozzájárul ahhoz, hogy igazabb képet alkothassunk az iszlámról, a dhimmikről, az arabokról és az egész Közel-Keletről.

Lőkös István

Boeckh, Katrin: Von den Balkankriegen zum ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan. München, R. Oldenbourg Verlag 1996. 418 p.

A Südosteuropäische Arbeiten sorozat 97. köteteként megjelent mű a történészek és a problémakörrel megismerkedni kívánó igényes olvasók érdeklődésére egyaránt számot tarthat. A szerző óriási anyag (levéltári iratok, nyomtatásban megjelent források, számos politikus visszaemlékezései, a korbeli időszakos sajtó, az egyes országok történészeinek összefoglalásai stb.) feldolgozása alapján írta meg művét, melynek középpontjában az 1912-1914-es évek eseményei állanak. A történész, aki a téma kutatását a legújabb délszláv összecsapások előtt kezdte meg, a mű elején leszögezi, hogy a Balkánon az eltelt időszakban nem sokat változtak a háborús célok, a hadvezetés módszerei, valamint az események publicisztikai „tálalása”.

A szerző egészen röviden ismerteti a balkáni népek XIX. századi törökellenes, nemzeti függetlenségi küzdelmeit. Ez a küzdelem a XX. század elején, nagyrészt Bosznia annektálása következményeként, új szakaszába lépett, és nagymértékben befolyásolta a nagyhatalmak magatartása is. Az orosz külpolitika törekvése olyan balkáni szövetség megteremtése volt, amely offenzívan lép fel a török birodalom ellen, és védelmet nyújt az Osztrák-Magyar Monarchia terjeszkedésével szemben, és persze komoly lehetőséget teremt Oroszország számára, hogy erőteljesebben jelen lehessen a térségben. Boeckh tisztességesen ismerteti az első és a második balkáni háború legfőbb eseményeit, adatait és összefüggéseit - például részletes statisztikai adatokat közöl arról, hogy a hadviselő államok milyen terület- és lakossággyarapodással, illetve veszteséggel zárták a háborút, mennyi volt a halottak és a sebesültek száma, mekkora költségeket emésztett fel a háború -, munkája középpontjában azonban a békekötés eredményeképpen kialakult helyzet elemzése áll.

Mindenekelőtt a határok problémája, amelyeknek kijelölésében nem az etnikai szempontok, hanem a politikai és katonai megfontolások játszották a főszerepet. Erre vonatkozóan talán a legérdekesebb az albán-szerb határ kialakításának története. Először is azért, mert amíg a többi balkáni állam határait egymás közötti vitákon és megállapodásokon döntötték el, addig az albán határokat a hat nagyhatalom képviselőiből alakult bizottság állapította meg. Másodszer azért, mert az akkor felmerült problémák mind a mai napig megoldatlanok maradtak, illetve mert a vitázó felek érvelése az azóta eltelt időszakban alig változott.

A londoni konferencia ugyanis 1913. április 15-én felvázolta Albánia északi és északnyugati határait, s közölte a szerb vezetéssel, hogy a balkáni háborúban elfoglalt albán területeket haladéktalanul ki kell ürítenie. Belgrád megtagadta a terület teljes kiürítését, és azt követelte, hogy a szerb-albán határra vonatkozó előírásokat váltóztassák meg. Szerb vélemény szerint a határkijelölő bizottság a szerbekkel szembeni rosszindulatról tett tanúbizonyságot, és figyelmen kívül hagyta a stratégiai alapelveket. Belgrád szerint ez a

határvonal nem csupán Szerbia számára jelent állandó veszélyt - hiszen a rosszul kijelölt határok nagyon nehezen és csupán jelentős költségek árán védhetők, míg az albánok a határt igen könnyen megközelíthetik -, de emiatt fenyegeti az európai békét is. Az ezen a határon bekövetkező bármilyen kis összecsapás - szól a szerb érvelés - hatással lesz a nagyhatalmak egymás közötti viszonyára. Feltűnő, hogy a boszniai béketárgyalások alkalmával a szerb politikusok egy része szinte szó szerint ugyanezeket az érveket hangoztatta - hosszú ideig eredményesen.

Boeckh ezután az egyes államok (Szerbia, Montenegró, Bulgária, Görögország) bel- és külpolitikáját, a nagyhatalmakkal kialakított kapcsolatát, gazdasági és igazgatási, illetve speciális problémáit elemzi. Az egyes országok tárgyalásánál azonban a szerző sajnos nem követett egységes szempontokat. Szerbia bemutatásának például 55 oldalt szentelt, Bulgária viszonyainak ismertetésére viszont elegendőnek vélt 28 oldalt. A térség problémáinak jobb megértését az újonnan létrejött államok külpolitikai orientációjának, valamint nemzetiségi viszonyainak megismerése segítheti elő. Boeckh könyve mindkét területen, de főleg az utóbbi témában ad kitűnő eligazítást.

Az egyes országok külpolitikai orientációját több külső és belső szempont s maga a kisállamiság határozta meg. Például Oroszország balkáni befolyását inkább Szerbiában akarta növelni, mint Bulgáriában, mert számára kedvezőbb volt Nagy-Szerbia létrejötte, mint Nagy-Bulgáriáé. Szerbia jó viszonyban volt az antanthatalmakkal, de amíg Angliával és Franciaországgal főként gazdasági kapcsolatait fejlesztette, Oroszországtól - amellyel elsősorban a pánszláv eszmék kötötték össze - katonai támogatást is elfogadott. Szerbiának azonban számolnia kellett azzal, hogy ezen a téren esetleg függeni fog Szentpétervártól. A hármas szövetség tagjai közül az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között 1878 óta komoly viszályok voltak, míg a német-szerb kapcsolatok kedvezően alakultak. Sőt a szerb értelmiségiek szimpátiával tekintettek Berlinre, hiszen annak nem a Balkánon, hanem Törökországban voltak közvetlen érdekeltségei.

Bulgáriának szinte egyik nagyhatalommal sem volt felhőtlen a viszonya. Az orosz befolyás növekedése 1912-ben az országot eltávolította az Osztrák-Magyar Monarchiától, de a következő évben a helyzet javult, igaz, Bécs szerette volna elérni, hogy Bulgária és Románia építsen ki jobb kapcsolatot egymással. Anglia és Oroszország viszont Bulgária második balkáni háborúban játszott szerepét kifogásolta. Németország ugyancsak az orosz befolyás esetleges növekedése miatt aggódott, illetve azért, hogy Bulgária támogatása Romániát az antant oldalára állíthatja. Görögország királya a német kapcsolatokat kívánta ápolni, míg Venizelosz kormányfő az antantra, elsősorban Franciaországra szeretett volna támaszkodni. Emiatt persze komoly ellentét alakult ki köztük, ami Venizelosz menesztéséhez vezetett.

A térség igazi feszültségei azonban az újonnan létrejött országok nemzetállami törekvései, a kisebbségekkel szemben követett magatartása, az egyes országok ebben megnyilvánuló érdekkülönbségei miatt alakultak ki, s ezek a feszültségek lényegében a mai napig megmaradtak. Ami Bulgária, Görögország és Szerbia kormányainak közös vonása ebben az időben, az a más nemzetekhez tartozókkal, az etnikai és vallási kisebbségekkel szemben megnyilvánuló intolerancia. Mindegyik ország nemzeti homogenizációra törekedett. Ennek érdekében rendkívül kemény törvényeket hozott, alkalmanként erőszakos módszereket alkalmazott, az ellenszegülők jelentős részét elűzte vagy kivándorlásra kényszerítette. Arra törekedtek; hogy megszüntessék a kisebbségek iskoláit, illetve hogy a kisebbségek gyermekeit a többségi nemzet iskoláiba kényszerítsék Hasonló módon jártak el az egyházak és templomaik ügyében. A többségi nemzet iskoláinak és egyházainak látogatását nemegyszer fegyverrel kényszerítették ki. A személy- és helységneveket mindegyik országban az ott uralkodó írásmódnak megfelelően kellett alakítani.

A mindegyik országot jellemző általános módszereken kívül mindenhol voltak specialitások is. Szerbiában - ahol az aromunok iskoláztatási helyzetét egy Romániával kötött megállapodás rendezte - a muzulmán fejfedő viselését provokációnak minősítették, és ötvenéves pénzbírsággal vagy tíznapos elzárással büntették. Bulgáriában - ahol a muzulmán iskolákat megkímélték - nem csak a görögökkel szemben voltak rendkívül türelmetlenek. A bolgár nyelvű, de muzulmán vallású pomákokat egy különbizottság segítségével kívánták ismét keresztény vallásra téríteni. Görögországban a szlávok asszimilálását úgy próbálták elősegíteni, hogy görög nemzeti viseletet kényszerítették rájuk.

Boeckh ezután a népmozgalmaknak (migrációnak), az egyes országok ezzel kapcsolatos politikájának, a Románia, Szerbia és Görögország között létrejött „új balkáni szövetségnek”, a bolgár-török közeledésnek, a balkáni háborúk valláspolitikai összefüggéseinek szenteli figyelmét, majd részletesen tárgyalja az anyanemzettel nem rendelkező kisebbségek- az önálló állam elnyerésére törekvő macedónok, a szentpétervári macedón kolónia, valamint az aromunok és zsidók - helyzetét.

Boeckh kötete a balkáni háborúk idejének valamennyi lényeges kérdését magas színvonalon, egy összefoglaló kötetői elvárható részletességgel tárgyalja, s biztos, hogy a téma megkerülhetetlen kézikönyve lesz.

Szilágyi Imre

A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke 1996. 388 p.

A mai inséges időkben, amikor alapvető tudományos művek tucatjai maradnak kéziratban a könyvkiadás áldatlan állapota és a pénzhiány miatt, Frisnyák Sándor tevékenységét nem lehet érdemén felül méltatni: a hivatalosság- nota bene eléggé visszafogott - millecentenáriumi lelkesedését és az ennél fogva kicsit bővebben csurgó pénzforrásokat kihasználva nemcsak színvonalas történeti földrajzi konferenciát szervezett, amelynek fényét a lelkes köznépen és az ígéretes fiatal kutatói generáció néhány képviselőjén kívül az egyes szakmák nagy öregjeinek - köztük akadémikusoknak és nagydoktoroknak - a jelenléte is emelte, hanem az utóbbi években szinte példátlan módon a konferencia előadásait - amelyeknek begyűjtése, jól tudjuk, szintén embert próbáló feladat! - alig hat hónap elmúltával, még abban az évben igen szép kivitelű kiadványban meg is jelentette. Noha a kötet címe - Frisnyák Sándor korábbi munkáit (*Történeti földrajz* 1985; *Magyarország történeti földrajza* 1990) ismerve - óhatatlanul olyan várakozást kelt egy nagyobb, átfogó szintézis iránt, amelyet ez az előadás-gyűjtemény természetesen nem tud kielégíteni, a szerzők mégis szakmai tudásuk legjavát igyekeznek nyújtani és összefoglalni.

Dr. Marosi Sándor akadémikus, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke bevezetőjében az előadások mintegy kétharmadát a földrajzi (elsősorban társadalom- és gazdaságföldrajzi) témakörbe sorolja, a maradék tízet pedig történeti, régészeti és nyelvészeti, valamint jórészt néprajzi tárgyúnak tartja (ami nem véletlen, hiszen a néprajz valaha a földrajztudomány keretei között bontakozott ki). (A recenzens csak zárójelben tenne egy - talán nem Feltétlenül ideillő - észrevételt: paradox módon, noha minden szakma egyfolytában az elnöiesedéstől tart, a kötet 33 szerzője között egyetlenegy sem akad, akinek a személyi száma kettessel kezdődik.) Marosi Sándor felosztását azonban ki kell egészítenünk: a szerzők egy része saját tudományterületének és saját munkásságának pillanatnyi ismereteit szeremé összegezni, és e rövid, tíz-tizenöt oldalas áttekintések során hosszabb időmetszetekben, gyakran a honfoglalástól napjainkig igyekszik nyomon követni az egyes jelenségek alakulását, míg

mások egy-egy részterület (kor vagy hely) részletesebb ismertetését tűzik ki célul, s néhányuk ebből kíván általánosabb következtetéseket levonni.

A kötet szerkezete elsősorban tematikus jellegű, de az átfedések miatt számos tanulmány kicsit kilóg a környező dolgozatok közül. A sort a honfoglaló magyarság által lakott földrajzi környezetet ismertető átfogó tanulmány nyitja meg Somogyi Sándor tollából, s ehhez, valószínűleg az azonos kor okán, Németh Péter részletekbe menő cikke kapcsolódik egyetlen terület, a Nyírség honfoglalás és kora Árpád-kori régészeti leleteiről. Rácz Lajos kandidátusi disszertációjának rezüméje (a Kárpát-medence kora újkori történeti ökológiájáról) jelenti az átmenetet a következő nagyobb, az etnikai térszerkezettel foglalkozó tematikus egység felé. Kocsis Károly több mint ezer évet felölelő általános leírása után Paládi-Kovács Attila és Vuics Tibor munkái elsősorban a XVIII-XX. századi helyzetre és változásokra összpontosítanak egy-egy tájegység, Abaúj-Torna és Gömör-Kishont megye, illetve Baja környékén. Magyarországnak az utóbbi ezer esztendő során Európában elfoglalt helyzetével foglalkozik a következő két dolgozat: Beluszky Pál az ország kulturális és politikai helyzetét, súlyát és annak változásait vizsgálja, Süli-Zakar István pedig a tényleges határok alakulását követi nyomon.

A következő nagyobb egység közös nevezőjének talán a gazdaságtörténetet tarthatjuk. Az első tanulmány Frisnyák Sándor nagyigényű munkája Magyarország kultúrgeográfiai korszakairól, tehát arról, hogy a magyar gazdaság térszerkezete hogyan változott a honfoglalástól a trianoni békeszerződés aláírásáig. A szerkesztés szempontjából semmi sem indokolja, legfeljebb az udvariasság, hogy ezt megelőzi Tóth József és Golobics Pál cikke a magyarországi gazdasági régiókról és az interregionális kapcsolatokról, ők ugyanis ezt a kérdést időben kevésbé átfogóan, csak a XIX-XX. században tárgyalják, mert szerintük definitív interregionális kapcsolatokról Kelet-Közép-Európában csak a XIX. század végétől beszélhetünk. A következő három cikk a kisebb régiók gazdasági kapcsolataival foglalkozik Viga Gyula a Felföld és az Alföld kapcsolatait a földrajzi és társadalmi környezet szempontjából elemzi; Dankó Imre a magyar vásárvárosokat és külföldi kapcsolataikat, Vofkori László (a határainkon túli magyarság képviselőjeként) az erdélyi piachelyeket veszi szemügyre. Dám Lászlónak a Kárpát-medence építészeti régióiról szóló tanulmányát Becsei Józsefnek az alföldi tanyarendszer történeti földrajzát taglaló vázlatá köti az előző. részhez. A gazdaságtörténeti tanulmányokat a közigazgatás történeti földrajzával, illetve a Kárpát-medence közlekedési hálózatával foglalkozó cikkek zárják, az előbbi Hajdú Zoltán, az utóbbi Erdős Ferenc tollából.

A konferencia anyagához talán lazábban kapcsolódik Papp-Váry Árpád rövid áttekintése arról, hogy mit adott a magyar térképészet hazánknak és a világnak Lázár deák 1528-as mappájától az Irmédi Molnár László kezdeményezésére alakult térképtudományi tanszékig. Hajdú-Moharos József politikai kérdéseket is boncolgató cikke (amelynek alapkérdése, hogy mennyiben lehet összeegyeztetni a magyar és román tájbeosztást) zárja a földrajz művelői által fémjelzett részt. (Paládi-Kovács Attila azért tartozik ide, mert a debreceni egyetemen a néprajzon és történelmen kívül földrajz szakot is végzett.)

A következő egységet néprajzi, történeti és nyelvészeti cikkek alkotják. Az erdővel foglalkozik a következő két tanulmány: Petercsák Tivadar az Északi-középhegységben, Takács Péter és Udvari István pedig Máramarosban vizsgálja az erdő szerepét az adott tájegység népének életében. Boros Lajos bebizonyítja, hogy a környezetvédelem nem XX. századi találmány: a tokaji szótóművelés már a XVI-XIX. században is talajvédő, erózióelhárító technikával folyt. Szabadfalvi József a kül- és belterjes állattartás történeti kapcsolatait elsősorban a tudományos szóhasználat pontosítása érdekében vizsgálja. Az ártéri gazdálkodás két cikk központi kérdése. Bellon Tibor általános áttekintést ad erről a gazdasági rendszerről, Mizser Lajos pedig a Latorca környékén fennmaradt nyelvi emlékekben kutatja ennek nyomát. A kötet végén szereplő öt tanulmány egyik korábbi részhez sem sorolható,

külön egységet alkot. Ezek mindegyike egy-egy régió gazdasága valamely aspektusának elemzésével foglalkozik Krajkó Gyula, illetve Mészáros Rezső Szeged gazdasági fejlődésével, illetve regionális szerepével; Szabó Géza tanulmánya időben-térben behatárolva Nyírbátor regionális státusáról a dualizmus korában; Kuknyó János a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei gyümölcsstermesztés történeti földrajzával, Kókai Sándor a dél-alföldi városok 1850-es évekbeli hierarchiarendszerével és vonzáskörzeteivel ismertét meg bennünket.

Lezárásként a *Kárpát-medence történeti földrajza* című kötetéről is megállapíthatjuk azt, ami az ilyen konferenciakötetek esetében mindig igaz: nem maguk a szükségszerűen korlátozott terjedelemben kifejtett-dolgozatok a legérdekesebbek, hanem a mögöttük rejlő gondolati rendszer, kutatási módszer és föltárt anyag, amely elsősorban az irodalomjegyzékben követhető nyomon. Maguk a dolgozatok igazából csak felhívják a figyelmet az adott témára vagy kutatóra, de ennek a feladatnak nemcsak e kötet maga, hanem e gyűjtemény számos tanulmánya is megfelel.

Borsos Balázs

Encyclopaedia Transylvanica. Magyar élet a régi Bukarestben. Levelestár a XIX. század második feléből. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Kovách Géza. Budapest, ELTE BTK Román Filológiai Tanszék 1996. 180 p.

Miskolczi Ambrus írja az általa szerkesztett sorozatról: „Nemcsak a szoros értelemben vett Erdély történeti és művelődési kérdéseivel kívánunk foglalkozni, hanem azzal a kelet-közép- és délkelet-európai világgal, amelynek Erdély is szerves, nem egy vonatkozásban meghatározó fontosságú része. Környezetünk és szomszédaink jobb megismerése, közös múltunk elemzése, a szomszédos országokban élő magyarság kulturális és politikai örökségének feltárása örök korparancs.”

A sorozat most megjelent nyolcadik kötete a múlt században Bukarestben letelepedett magyarokról, magyarországi kapcsolatairól szól. Bevezető tanulmányában Kovách Géza bemutatja Bukarest várossá fejlődését, a magyarok betelepülését a XVIII. századtól kezdve, és az általuk alapított egyházak, iskolák, művelődési intézmények történetét.

Az erdélyi, elsősorban a székelyföldi kivándorlók a XVIII. század végétől folyamatosan növelték a magyarok számát a két román fejedelemségben. Cselédek, fuvarosok, iparosok, kereskedők találtak munkát, elsősorban Bukarestben. A század közepén már mérnökök, orvosok, papok, művészek is érkeztek. A szabadságharc utáni emigráció egy része is itt telepedett le, velük a magyar diaszpóra politikai jelentősége is nőtt, mert Klapka és Türr a harc folytatásához meg akarták nyerni a román politikusok támogatását, és a tárgyalásokba a bukaresti magyarok egy részét is bevonták. Bár a tervek nem valósultak meg, a politikai egyetértés lehetővé tette, hogy a magyarok a román lakosság mellett a hivatalokkal is jó kapcsolatokat építsenek ki, és így intézményeiket is folyamatosan gyarapítsák. A hatvanas évek elején alakult meg a Hunnia közművelődési egyesület, és indult a Bukaresti Magyar Közlöny első évfolyama.

A kötetbe válogatott levelek feladói és címzettjei a legnevezetesebb bukaresti magyarok, például: Veress Sándor mérnök, a *Magyar emigratio a keleten* című könyv szerzője, Koós Ferenc lelkész, templomépítő, az iskolai és művelődési élet irányítója, Fialla Lajos orvos, a bukaresti egyetem tanszékvezető tanára, illetve magyarországi ismerőseik: Thallóczy Lajos, Márki Sándor, Révész Imre-mindhárman ismert történészek

Igen érdekesek azok a levelek, amelyeket két leendő történész: Veress Endre és Jancsó Benedek írt. Bukaresti tartózkodásuk idejére már megváltozott a közhangulat: a nacionalista kampányok nyomán, a Memorandum-ügy miatt magyarok és románok egyszer nyilvánosan

össze is verekedtek. Veress Endre így számol be a tudományos életet is meghódító romantikus nacionalista nézetekről Márki Sándornak írott levelében: „Egy itteni jó hírnevű, de nagy dáko-román tanár és lapszerkesztő felolvasást tartott Mihály vajda ellenségeiről az Athenaeum oláh irodalmi társaság egyik roppantul látogatott estélyén, melyen én is ott voltam... a tanulmány minket azért érdekel, mert ott fitymálva és gúnyosan beszél Mihály összes ellenségei, de kivált a kétszínű csalfa magyarokról s a tökfilkó csillagvizsgáló Rudolfról, mintha Oláhország legalábbis egy ezeréves múltú nagyhatalom lett volna.”

Jancsó Benedeket nyelvet tanulni küldte Bukarestbe a magyar kultuszminiszter, de ő emellett időt szakított a politika és a tudományos élet megismerésére is. Jancsót egyfelől mulattatták a román történetírás túlkapásai: „Van itt, barátom, sok érdekes dolog, s ezek között legérdekesebb az oláh történelem. Micsoda vitéz náció volt ez, barátom. Minden ellenséget megvert. Magyarok, lengyelek, törökök meg sem álltak az oláh vitézek előtt. Barátom, ti nem jól tanítjátok a históriát; ti nem tudjátok, hogy Kr. u. a 9.-ik században miként szorította ki a román nyelvet a szláv az egyházból, irodákból és szalonokból.” Máshol viszont így ír: „Bámulva látom, mily szoros volt a két nemzet között minden tekintetben egész a XVII. század végéig a kapcsolat... Nem lehetetlen, hogy idővel felcsapok oláh-magyar histórikusnak.” De azért Jancsó később a korszellemnek megfelelően, „az ezeréves magyar kultúrfőlény» jegyében írta meg a két nép kapcsolatának történetét.

Mások írásaiban hasonló kétarcúság lelhető fel: egyrészt ragaszkodni az anyanyelvhez és a valláshoz, másrészt megfelelni az új környezet elvárásainak, és beilleszkedni az új hazában.

Zákonyi Botond